

ZEELAND

2022|4

OVER SCHORREN

Leven op de grens van land en zee:
flora en fauna, bodemopbouw, cultuurhistorie en beheer

De graven van Vlaanderen en Holland:
de kwestie Zeeland bewesten Schelde

Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen



KZGW

Een stuk soldatenbrood

Hendrik Quirinus Janssen was net negentien toen hij in het Nederlandse leger deelnam aan de Tiendaagse Veldtocht onder aanvoering van koning Willem I. Deze duurde van 2 tot 12 augustus 1831 en was bedoeld om te voorkomen dat de Zuidelijke Nederlanden zich afscheidden van Noord-Nederland. Het overwegend katholieke zuiden voelde zich zowel staatsrechtelijk als religieus geknecht door de paternalistische koning Willem. Hij sloot alle kleinseminaries, de opleidingsinstituten van de kerk, en liet het relatief arme zuiden opdraaien voor een flinke staatsschuld door daar extra hoge belastingen te heffen. De koning voerde ook overal het Nederlands in als ambtstaal en in het onderwijs, ten koste van het Franstalige Wallonië. Geen wonder dat het zuiden in opstand kwam.

Hendrik werd geboren in het Zeeuws-Vlaamse Sint Anna-ter-Muiden op 27 november 1812 als oudste zoon van predikant Johannes Anthonie Janssen en Maria Francina Callenfels. Op zijn zestiende ging hij naar de hogeschool in Gent. Toen hij daar in 1830 zijn kandidaatsexamen filosofie en letteren had afgelegd, brak de opstand uit van de zuidelijke Nederlanden tegen het noorden. Hendrik liet zich vervolgens gedwongen in Utrecht inschrijven als student in de godgeleerdheid en in november van dat jaar sloot hij zich aan bij de Kompagnie Vrijwillige Jagers Universiteit Utrecht in het noordelijke leger en vertrok hij naar de grens.

Toen zijn vrouw, Wilhelmina de Kock, in 1902 stierf, liet zij niet alleen een groot aantal geleerde publicaties van haar man na maar ook een stuk soldatenbrood. Hij had het tijdens die veldtocht van meer dan zeventig jaar daarvoor in zijn ransel gedragen, mee terug naar huis



Vrijwillige jagers van de Utrechtse Hogeschool. (foto Nationaal Militair Museum, Soest)

genomen en blijkbaar al die jaren als een trofee bewaard. Eerst tot aan zijn huwelijk in 1838 toen hij nog theologiestudent in Utrecht was, daarna gedurende zijn huwelijk met Wilhelmina en heel zijn werkzame leven als predikant en historicus, en ten slotte waakte zij er nog ruim twintig jaar over. Het kan bijna niet anders of het is samen met het kaartje van de veldtocht een dierbaar aandenken geweest. In zijn handschrift staat bovenaan op het kaartje: 'Dit heeft in mijn ransel den tiendaagschen veldtocht meêgemaakt. H.Q. Janssen.'

Of hij ooit een schot heeft gelost is niet bekend, maar volgens Nagtglas is 'het krijgsmansleven stellig niet zonder invloed gebleven op de vorming van zijn mannelijk en



Soldatenbrood met kaartje, G2085j.

trouw karakter. Met ingenomenheid kon hij van die dagen spreken en het metalen kruis, dat zijn borst versierde, stelde hij op hoogen prijs'.¹

Het hoogtepunt van zijn korte militaire loopbaan was de rede die de veldpredikant op de grote stille heide bij Oirschot hield ter gelegenheid van 's konings verjaardag op 24 augustus 1831. Het deed hem denken aan de vele protestantse hagepreken die vroeger in de openlucht werden gehouden en in een noot bij zijn *De kerkhervorming te Brugge* bekende hij: 'Vaak dacht ik bij het verhaalde met aandoening terug aan het zieltreffende eener veldgodsdienst [...]. Hoe plegtig rees tot den Heer der heirscharen het gebed der krijgslieden, staande in gebogen houding! Hoe statig rolde het gezang door het vrije luchtruim, begeleid door de accoorden van het krijgsmuziek, en deed de bede voor den koning opstijgen naar den Hemel!' Dan is dit de dierbare herinnering die het stuk soldatenbrood waarschijnlijk bij hem opriep. Reden genoeg om het als aandenken te koesteren.

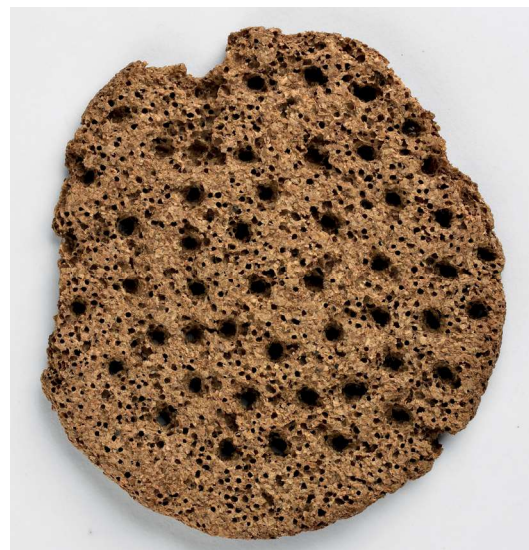
En wat was het nu helemaal: een keihard stuk brood, bruin geworden van ouderdom. Het heeft de afmetingen van een forse beschuit, dertien bij veertien centimeter en één centimeter dik, ovaal van vorm en bezaaid met grote en kleine gaten. En het weegt 67 gram, ruim drie gewone beschuiten.

Soldatenbrood was een onmisbaar onderdeel van de voedselvoorziening van de manschappen, zonder eten geen slagkracht. Al in het oude Egypte kregen soldaten een broodrantsoen. Het heette in Europa ook wel munitiebrood, naar het Franse *munitio de bouche* of mondvoorraad. Of commiesbrood, ontleend aan het Duitse

Kommissbrot, want *Kommiss* betekent militaire dienst. En vanaf 1885 was het bekend onder de naam kuch, van het oude woord keg dat 'homp brood' betekent.² Een andere, iets onwaarschijnlijker uitleg is dat de soldaat moest kuchen van het droge brood. Deze laatste benaming vinden we ook terug in het befaamde soldatenlied 'Rats, kuch en bonen', gezongen door Lou Bandy in de mobilisatietijd vóór de Tweede Wereldoorlog.

De samenstelling van het brood bestond uit een mengsel van tarwe- en roggemeel. Voor de verhoudingen waren er per land verschillende voorschriften. In Frankrijk werd het in de zestiende eeuw gemaakt van volkorenmeel van tweederde tarwe en eenderde rogge.

Het soldatenbrood moest oudbakken zijn omdat het dan beter houdbaar was. Wellicht zijn



Soldatenbrood, G2085L.

er bij het maken daarom eenzijdig gaten in geponst, zodat het sneller zou uitdrogen.

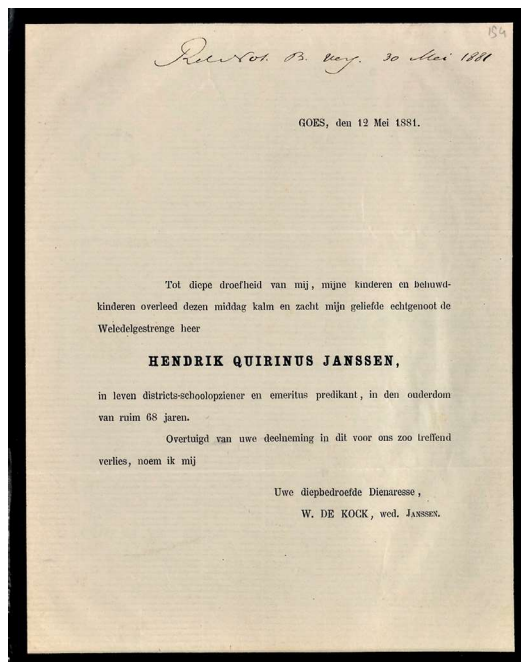
In 1862 verscheen er een uitgebreid artikel over het soldatenbrood dat in de bakkerijen van het Nederlandse leger werd gemaakt.³ De auteur levert stevig commentaar op de bestaande praktijken en op de kwaliteit van het brood. Sinds tien jaar zijn er dan voorschriften voor de militaire bakkerijen, uitgebracht door het ministerie van Oorlog. Daarin staat onder meer: 'Het deeg moet goed doorkneed zijn en met hefdeeg [zuurdesem] bereid worden om goed te rijzen; het water moet frisch en zuiver zijn; het brood moet behoorlijk gaar gebakken doch niet verbrand zijn (...) Ieder brood, gaar en niet meer nieuwbakken zijnde, moet een pond vijf oncen wegen; in plaatsen waar het te verkrijgen is, moet het brood met boekweittenmeel in stede van met tarwemeel worden opgemaakt.'

De schrijver verwijt de bakkerijen een gebrek aan kennis en controle. Men gebruikt gemengd graan in een verhouding van viervijfde tarwe- en éénvijfde roggemeel, er wordt geen gist gebruikt maar alleen zuurdesem en het meel wordt niet goed bewerkt. Zo krijg je door de rogge 'kleverig, vast en vochtig munitiebrood'. En ook was het vaak veel te zuur: 'ja soms zoo zuur, dat eene enkele bete de tanden aangrijpt'.

Dat was volgens de auteur vroeger wel anders, toen er nog niet werd bezuinigd en het soldatenbrood volledig van tarwemeel werd gemaakt. Dan is het door Janssen bewaarde stuk brood wellicht nog van ouderwets goede kwaliteit. Het heeft in elk geval gedurende bijna tweehonderd jaar de tand des tijds doorstaan.

Janssen publiceerde tijdens zijn leven bijzonder veel bijdragen over algemene geschiedenis, met name die van West-Zeeuws-Vlaanderen, en over kerkgeschiedenis.

Vooraf zijn met Johan van Dale geschreven *Bijdragen tot de oudheidkunde en geschiedenis, inzonderheid van Zeeuwsch-Vlaanderen* werd een veelgeprezen serie van zes delen met zeer diverse bijdragen, gebaseerd op wat zij in hun inleiding noemden 'de bronnenstudie'.



Overlijdensbericht Hendrik Quirinus Janssen, KZGW ingekomen stukken 1880-1885. (70, volgnummer 154)

Hij woonde tijdens zijn volwassen leven als student in de godgeleerdheid in Utrecht, in Sint Kruis als hulpprediker en als predikant in 's-Heer Abts- en Sinoutskerke, Vrouwenpolder en Sint Anna-ter-Muiden en ten slotte als districts-schoolopziener in Goes.

En al die jaren verhuisde het doosje met het stuk soldatenbrood en het kaartje met hem mee. Nu rust het bij het Genootschap.

M. Gossije (1952) is literair vertaler Engels en Frans en sinds enkele jaren conservator Historische Voorwerpen bij het Zeeuws Genootschap. Zij is voor het Genootschap ook redacteur bij de KZGW Collectie Online.

Noten

- 1 F. Nagtglas, *Levensberichten van Zeeuwen*, dl. I, Middelburg 1890, 479 en A.M. Lauret, *Hendrik Quirinus Janssen, zijn handel en wandel op het kerkepad*, Archief 1980, 22.
- 2 Volgens het Chronologisch woordenboek van Nicolien van der Sijs komt commiesbrood als naam voor soldatenbrood voor vanaf 1816-1817 en kuch pas sinds 1885.
- 3 W.C.H. van der Harten, *De militaire bakkerij en het munitiebrood*, Haarlem 1862.